

CENNÉ A BOLESTNÉ SVĚDECTVÍ O KOLEKTIVIZACI VESNICE

JIŘÍ KŘEŠŤAN

Swědectví Jana Boštíka (9. června 1903 Mladočov – 14. března 1981 Litomyšl) je svým způsobem jedinečnou a originální výpovědí o realitě, kterou žil v době kolektivizace vesnice. Nekonformní autentická svědectví z dob státního socialismu jsou nepočtená a mnoho se o nich neví. To se týká především období 50. let. Napadá mě analogie s výpovědí jiného autora, litomyšlského rodáka, spisovatele Čestmíra Jeřábka (1893–1981). Ten psal své deníky prakticky paralelně s Boštíkem a rovněž se značným kritickým ostnem vůči skutečnostem komunistického Československa. Síla Jeřábkovy výpovědi je ovšem oslabena dvojakostí jeho projevů. Například kousavé invektivy, které ve svých denících, psanými v letech 1948–1958, adresoval jinému litomyšlskému rodáku, ministru Zdeňku Nejedlému,¹ zarámoval vlídnými blahopřánými, zasílanými státníkovi k jeho narozeninám.²

Rolník Jan Boštík z Mladočova, dnes části obce Poříčí u Litomyše, si své deníky vedl prakticky souběžně s Jeřábkem, v letech 1950–1959, a jistě blahopřání k narozeninám svému krajanu Zdeňku Nejedlému nepsal. Jeho svět byl pevně ukotven v půdě, na níž pracoval. Boštíkův obzor však nebyl omezen humny rodné obce. Byl členem obecního zastupitelstva (po druhé světové válce i národního výboru), váženým činovníkem řady spolků, duší místních kulturních počínů (mimo jiné vášnivým divadelním ochotníkem), dobrým hospodářem, vzdělaným písmákem, respektovaným sousedy i pro svou pevnou víru v Boha. Byl amatérským archeologem a regionál-

---

1 Srv. Jeřábek, Čestmír: V zajetí stalinismu. Z deníků 1948–1958. Brno 2008, s. 95, 109–110, 115, 131, 134, 193, 231, 234, 256–257. Negativní výroky o Nejedlém v denících Jeřábka jsou z let 1950–1954.

2 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, fond Zdeněk Nejedlý – korespondence osobní došlá – s jednotlivci, inv. č. 1107, kart. 23. Blahopřání psal spisovatel ministrovi k jeho kulatým narozeninám v letech 1948 a 1958.

ním historikem, od mládí jevil literární ambice.³ K jeho životním přátelům nejvěrnějším patřil akademický malíř Václav Boštík.⁴ Ve své obci byl Jan Boštík posledním, kdo vzdoroval a byl až v roce 1959 donucen vstoupit do jednotného zemědělského družstva, jež bylo ustaveno v Mladočově v předešlém roce, jako jedno z posledních v litomyšlském okrese.

Jan Boštík asi jen díky nepořádku v úřadování Státní bezpečnosti⁵ unikl v roce 1955 trestnímu stíhání – ukrýval od roku 1949 liturgické předměty na žádost svého bratrance a blízkého přítele, rektora litomyšlské piaristické koleje Františka Ambrože Strítěského (1912–1989), vězněného po vykonstruovaném procesu s litomyšlskými studenty v letech 1950–1960.⁶ Dodejme, že v roce 1950 byla uvězněna po zinscenovaném procesu v souvislosti s tzv. čichoštským zázrakem také Boštíkova švagrová, mladočovská učitelka Antonie Nádvorníková (1915–2007). Bezprostřední brutální represi tedy zažil Jan Boštík nakonec „jen“ při nepřetržitém dvaatřicetihodinovém výslechu na úřadovně StB v Litomyšli na přelomu června a července 1954 (k výslechu srv. Boštíkova vzpomínku na s. 144–146 recenzované knihy). Šok z hrubého násilí jej na několik týdnů vyřadil z běžného života. Zdravotní následky si pak nesl až do posledních dnů. Musel však nadto čelit surovosti všedních dnů na vesnici, dobývané postupně praporečnický kolektivizace jako biblické Jericho...

Své dílo sepsal a redigoval Jan Boštík někdy na počátku 70. let minulého století,⁷ tedy již s delším odstupem od doby, kdy si psal své deníkové

3 Boštíkův „román ze života poválečné mládeže“ pod titulem „Výkřik!“ vyšel na pokračování v letech 1930–1932 v katolickém časopise pro mládež *Dorost*. Autor se skrýval pod pseudonymem Petr Hloh.

4 Nepřekvapí nás příliš, že k znovuoživení zájmu o tohoto mimořádného a svěbytného umělce přispěl po letech mimo jiných také Janův vnuk Martin Boštík. Srv. zejm. Boštík, Martin a kol.: *Fenomén Boštík. Václav Boštík a jeho rodinní výtvarní souputníci z Ležákovy mlýna v Horním Újezdu*. Litomyšl 2014.

5 Záhadu, proč nebyl Jan Boštík v roce 1955 zatčen (vyšetřovatelé jej omylem zaměnili za Františka Boštíka z Jarošova, který byl v té době ve výkonu trestu po skupinovém procesu Šplíchal a spol.), odhalil až po letech v archivu nalezený dopis krajského prokurátora v Praze krajskému prokurátorovi v Pardubicích z 30. 6. 1956, uložený v příslušném spisu in: Národní archiv, fond Státní prokuratura, Praha, spis Pst I 559/50.

6 K tomu viz Boštík, Martin: *Monstrproces „Strítěský a spol.“*. Litomyšl 1950. Historická studie o síle a slabosti poválečného člověka. 3. opr. a dopl. vyd. Litomyšl 2016.

7 Kopie rukopisu nadepsaného autorem „Se jménem Stalin. Kolektivisace“ je badatelům

zápisky. Deníky mu tak představovaly jen částečnou oporu při psaní vzpomínek. Musel být vybaven pamětí téměř fenomenální. Vzpomínky již jednou vyšly v roce 2008,⁸ ovšem byly Ústavem pro soudobé dějiny Akademie věd ČR vydány poněkud nepochopitelně pouze jako interní studijní text a jsou v knihovnách nedostupné. Současné vydání nám zpřístupňuje text v podobě, zachovávající v maximální míře původní podobu rukopisu.

Vzpomínkový text okamžitě čtenáře vtáhne. Je členěn na většinou krátké odstavčky, úsporně informující o jednotlivých událostech ve vsi a jejím okolí, glosující nejen aktuální dění, ale i dobové dokumenty či novinové články. K nim dodává občas krátké citáty z bible, z modliteb či z literatury. Pozoruhodné je, že Boštík nejednou cituje například práce historika Josefa Pekaře. A text oživuje také dobovými vtipy, například tím z roku 1953 – co prý udělal Gottwald ze všeho nejdříve, když se vrátil za Stalinova pohřbu: „Natáhl bačkory!“ (s. 104) Jak to výstižně vyjádřil editor Pavel Hájek, svým literárním pojetím Boštíkův text připomíná „tradiční židovská vyprávění, místy stenografický záznam, lágrovou literaturu i totální realismus prvních próz Bohumila Hrabala“. (s. 8) Hájek vtipně přirovnal Boštíkovy krátké zápisky k moderním tweetům (s. 7).⁹ Jistě tyto zápisky připomínají především „povídáčky“, jež lidé vedli při draní peří nebo promluvy při letmých setkáních na poli či v hospodě, kdy si vyměňovali aktuální informace.

Jan Boštík nepovažuje násilnou kolektivizaci za nečekanou ránu z pekla. O jeho schopnosti koncepčního a historického uvažování svědčí to, že v úvodu svého textu připomíná vývoj družstevnictví na Litomyšlsku od druhé poloviny 19. století do roku 1945, rozvíjejícího se ovšem na čistě dobrovolném základě. Sleduje rovněž politický vývoj na Litomyšlsku a připouští, že po druhé světové válce zapůsobil na část obyvatel podmanivě zemědělský program KSČ, slibující parcelaci půdy a zachování soukromého hospodaření. V Mladočově ve volbách v roce 1946 se sešlo 17 hlasů pro KSČ z celkem 78 odevzdaných hlasů (dominovala zde tradičně strana li-

---

k dispozici in: Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv ve Svitavách se sídlem v Litomyšli, Sběrka vědeckých a literárních rukopisů, sign. R 618/a-f. Originál je uchován v pozůstalosti Jana Boštíka.

8 Váchová, Jana (ed.): *Kronika kolektivizace malé vesnice. Zápisky mladočovského rolníka Jana Boštíka o životě v letech 1945–1959*. Praha 2008.

9 To zopakoval i Pučelík, Karel: *Mladočovské Jericho: Kolektivizace jedné vesnice*. In: *Katolický týdeník*, roč. 32, č. 47, 16. 11. 2021, s. 5.

dová). Většina si však uchovává nedůvěru – ve volbách v květnu 1948 ještě volí kandidátku Národní fronty jen 26 z celkem 73 odevzdaných hlasů (viz s. 19 a 22).

Na jaře 1949 začala v Mladočově agitace za založení jednotného zemědělského družstva. Boštík popisuje stálý propagandistický tlak na občany, vynucování účasti na schůzích, ideologických rituálech a slavnostech i drsnější způsoby „přesvědčování“ – předepisování dodávkových povinností podle „třídního kritéria“, vyhrožování vystěhováním ze vsi, odebírání pracovních sil z hospodářství, a poté již otevřené represálie, včetně postihů soudních, či třeba hrozby zamezení ve studiu dětí. Autor zaznamenává i své vlastní obranné postupy. Je pozoruhodné, že i v atmosféře strachu a vzájemné nedůvěry se někdy našli zastánci, kteří aspoň dočasně ulehčili údělu trpících. Jakoby někdy občas i ti, kteří měli naplňovat tvrdý třídní postup, „vypadli z role“. Například členové MNV v Mladočově na začátku 50. let tvrdošjně a kolektivně (včetně členů-komunistů) odmítali splnit pokyn ONV v Litomyšli – označit dva své spoluobčany za kulaky (s. 97–99). „Vrchnosti“ umíněně opakovali, že v obci žádní „vesničtí boháči“ nejsou.

Boštíkovo vzpomínání oživuje řadu dobových reálií. Cenná svědectví se vztahují k bizarnostem voleb do zastupitelských orgánů za státního socialismu. Podrobně se Jan Boštík věnuje kampani proti náboženství a církvím i disciplinaci části kněžstva a členů lidové strany. Text svědčí o zrcadlení velkých dějin ve vědomí běžných lidí, jak to dokládá například ohlas XX. sjezdu KSSS: „Dvacátý sjezd KSSS strhl z rodné strany lesklou roušku a obnažil starý hnisající, smradlavý vřed, jímž je tělo komunismu pokryto. Chruščov objevil „kult osobnosti“. Mladočovští bojovníci hltají zprávy z rudého tisku a nemohou očím uvěřit. To, co dávno cítili a o čem byli přesvědčeni, strana s pláčem doznává.“ (s. 185) Rolník-písmák asi musel být z podstaty věci skeptický vůči komunistům, kteří náhle prozřeli, ale nedokázali reflektovat vlastní minulost.

V recenzi Karla Pučelíka jsou citována slova editora Pavla Hájka, která jsem ovšem v knize nenalezl. Zde je Boštíkovo líčení charakterizováno jako nesmírně plastické, poutavé, živé, psané s nadhledem, jemuž nechybí laskavost i šíravý humor.¹⁰ Vedle již zmíněné analogie na rané hrabalovské texty si čtenář podle mého odnese záblesky pocitů nekonečného bloumání kafkovskými zámky i zášlehy haškovského útoku smíchem, který už je po-

10 Pučelík, K.: Mladočovské Jericho, s. 5.

sledním projevem vzdoru a důkazem odpoutání ujařmené bytosti, drcené pod koly velkých dějin. Uvádím to i přesto, že svět posledně uvedených spisovatelů asi moc blízký pamětníkovi nebyl. Roli humoru si ale Jan Boštík velmi dobře uvědomuje: „Funkce smíchu je prý nanejvýš důležitá a odjakživa se pokládá za výraz síly lidu.“ (s. 239) Laskavosti v textu příliš nenajdeme – zde si dovolím polemickou poznámku. Realita Boštíkova života v padesátých letech byla povytce nelaskavá. Boštíkův humor se jeví často ve svém jádru přísný, nemilosrdný, krutě ironický a sarkastický. Osoba pisatele není ve vzpomínkách zveličována, je spíše potlačena. Snad proto, že i samotný pisatel bolestně nahmatal limity člověčích sil...

Před našima očima se otevírá panorama zápasu vpravdě manichejského: „Obluda strachu a úzkosti připravuje na vesnici krok za krokem půdu, aby [se] Leninovo sémě zachytilo a pustilo kořínek. Zemědělci jsou jako stlačování a uzavírání do hradeb starozákonního Jericha. Uvnitř, mezi obleženými, nachází se také zrádná nevěstka, ukrývající ty, kteří mají uspíšit pád. Pojďme a staňme se účastníky nerovného zápasu. Poslyšme úpění a nářky utištěných i bojový pokřik těch, kteří mají na své straně všechny zbraně moci a z ní vycházejícího práva.“ (s. 32) Je to panorama sevřené dějištěm, kde se odehrává boj. Zlo, narušující dávné pořádky, má podobu nejen pražské či regionální „vrchnosti“, ale zrcadlí se i v tvářích sousedů, kteří uvěřili „světlym zítřkům“, a postupně dostává do svých osidel i ty, kteří umdleli, ztratili naději, byli vyčerpáni beznadějným bojem a neustálou šikanou. Každý nakonec bojuje zápas ve svém nitru... „Temné, nízké pudy, které strana jako své pomocníky vyvolala, opanovávají i srdce mladočovských soudruhů. Závidí, nenávidí, žalují na sebe. A kdyby mohli, vykonstruovali by na sebe obžalobu, připravili „soud“ s rozsudkem šibenice. [...] Vlčí morálka z dračího semene jako zhoubný bacil začíná působit mezi ostatními. Je vytvořeno ovzduší plné strachu z mocných pánů. Jeden druhému přestává důvěřovat. Podezíravost, nejistota, výhrůžky, zloba. Vesnice je ponížena, rozložena, zubožena, či řečeno nově, po socialisticku, „rozražena““ (s. 266) čteme v kapitole, vztahující se ke konci 50. let, kdy se již zdi mladočovského Jericha sesouvaly. Zlo, surovost, lhostejnost, slabost mají náhle konkrétní tváře, nejsou pouhými abstraktními pojmy, o nichž člověk chladně a nezúčastněně medituje. Kolikrát může člověk nastavit jako Ježíš druhou tvář? A může člověk snadno dospět k odpuštění nepříteli či aspoň bližním, kteří zakolísali? Moře utrpení kolem a nekonečné propasti v nás...

Předložená kniha je cenným a ojedinělým příspěvkem k poznání světa lidí, kteří byli účastníky a obětmi kolektivizace českého venkova. Budou se k ní vracet zejména zájemci o soudobé dějiny a politologové, má však šanci zaujmout i další zájemce z širší čtenářské obce. Velice vhodně doplňuje existující odbornou literaturu ke kolektivizaci venkova a proměnám selského stavu.¹¹ Publikace je vybavena stručnou předmluvou editora Pavla Hájka, ediční poznámkou a komentářem k editovaným textům. Informačně bohaté jsou studie Martina Boštíka o jeho dědovi Janu Boštíkovi a Václava Rumla o kolektivizaci v Mladočově. Knihu zdobí kvalitní obrazová příloha. Nechybí v ní seznam použité literatury a archivních pramenů. Užitečnou přílohou Boštíkových vzpomínek jsou další editované texty, konkrétně dva dopisy jeho „spolubojovníka“ z Mladočova Josefa Lenocha z vězení a dvě dosud nepublikované povídky Jana Boštíka. Ocenit lze poznámkový aparát, který podává množství informací, ale objasňuje například i krajové jazykové výrazové zvláštnosti. Dovíme se například, co byla kopajna (s. 307) nebo uhrabečnick či biřtlata (s. 335). V publikaci najdeme seznam zkratk, chybí v ní jmenný rejstřík. Lze ji jednoznačně doporučit pozornosti zájemců.

Boštík, Jan: Mladočovské Jericho. Kolektivizace jedné vesnice. K vydání připravil Pavel Hájek ve spolupráci s Martinem Boštíkem a Václavem Rumlem, Kodudek – Regionální muzeum v Litomyšli. Praha – Litomyšl 2021, 456 s.

11 Chtěl bych připomenout aspoň dnes již „klasické“ tituly, spojené zejména s nezapomenutelným historikem Karlem Jechem: Jech, Karel: Soumrak selského stavu 1945–1960. Praha 2001. Jech, K.: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Praha 2008. Blažek, Petr a kol.: Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010.